

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики

Протокол № 20

від 10 лютого 2020 року

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики на своєму засіданні за результатами розгляду питання про факти можливого тиску співробітників Служби безпеки України на журналістів під час проведення обшуків у їхніх помешканнях та у приміщенні редакції програми «Секретні матеріали» телеканалу 1+1 за адресою Куренівська, 18 та дотримання вимог статті 25 Закону України «Про інформацію» **у х в а л и в :**

1. Рекомендувати правоохоронним органам не допускати порушення прав журналістів при виконанні ними своїх обов'язків, гарантованих статтею 34 Конституції України, статтею 25 Закону України «Про інформацію» та статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
2. Передбачити в законодавстві чіткі правові підстави та порядок доступу правоохоронних органів до джерел інформації або інформації, яка дозволяє встановити джерело інформації («Таємниця журналістських джерел»).
3. При законодавчому перегляді повноважень Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення передбачити гарантування безперешкодної діяльності журналістів та дотримання Конституції України і міжнародних зобов'язань України.

4. З метою з'ясування усіх обставин справи стосовно можливого втручання в діяльність журналістів програми «Секретні матеріали» 1+1 медіа та проведення обшуків у приміщенні реакції, уповноважити 3 (трьох) членів Комітету: Потураєва Микиту Руслановича, Кузьміна Рената Равелійовича, В'ятровича Володимира Михайловича на отримання, вивчення, дослідження відповідної інформації, у тому числі в правоохоронних органах.

Голова Комітету

Олександр ТКАЧЕНКО

ОПИСОВА ЧАСТИНА РІШЕННЯ КОМІТЕТУ.

Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право на свободу вираження поглядів, вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї **без втручання органів державної** влади і незалежно від кордонів.

Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. Журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом).

Відповідно до статті 5 Закону України «Про Службу безпеки України» діяльність Служби безпеки України здійснюється **на основі дотримання прав і свобод людини**. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів **окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України**.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство встановлює наступні гарантії журналістів щодо не розкриття джерел інформації.

1. Згідно з п.6 ч. 2 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України, не можуть бути допитані як свідки:

б) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

2. Ст. 162 КПК України визначає, що до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, зокрема належать інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

3. п.1 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України, під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу

досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

4. п. 5 ст. 9 КПК України встановлює, що Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Отже, будь-яке втручання має бути чітко обґрунтованим. Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством.

У постанові про обшук, якщо вона стосується журналіста, повинно бути зазначено його професійний статус, підстави для обшуку повинні бути доведені прокурором або слідчим в суді, а під час обшуків сам журналіст має право на захист своїх джерел у відповідності з національним законодавством і практикою Європейського суду з прав людини. Це відзначають у Національній спілці журналістів України.

Аналіз вказаної європейської практики дає підстави стверджувати, що працівники правоохоронних органів, які проводять досудове/судове слідство, зобов'язані враховувати положення ст. 10 Конвенції з прав та основоположних свобод людини, та висновки щодо застосування Конвенції, викладені в рішенні ЄСПЛ «Гудвін проти Великобританії»*.

Європейський суд з прав людини, розглядаючи цей спір дійшов висновку, що «захист журналістських джерел інформації є одним з наріжних каменів свободи преси. Важливість такого захисту підкреслювалась у деонтологічних кодексах багатьох країн, у резолюціях про свободи журналістів і права людини, а також у резолюції Європейського парламенту про конфіденційність журналістських джерел. Лише державні інтереси надзвичайної ваги можуть виправдовувати порушення принципу невтручання в захист джерел».

З урахуванням вищевикладеного, можна дійти наступного висновку:

1. Право журналіста не розкривати джерела є професійною журналістською преференцією, яка гарантована як нормами національного законодавства, так і міжнародного права.
2. Це право не є абсолютним, але втручання в захист журналістських джерел повинно мати виключний, загальносуспільний (загальнодержавний) інтерес та має бути чітко обґрунтованим.
3. У випадку, якщо журналіст не є фахівцем у галузі права, він повинен пам'ятати, що згідно з положенням ст. 59 Конституції України кожній людині гарантовано право на правову допомогу.

***ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.**

Головним аспектом є мета та підходи до захисту стосунків між журналістом та джерелом інформації.

Коли держава встановлює гарантії нерозкриття джерела, це сприяє тому, що люди, які знають важливу, але часом небезпечну інформацію, передадуть її пресі і в такий спосіб доведуть її до відома громадськості. Захист журналістських джерел є корисним як для журналіста, що має більше можливостей отримати інформацію, так і для осіб, які передають інформацію на умовах конфіденційності. Однак ключовим є значення цього правового інституту для суспільства в цілому. Оскільки споживачем інформації є громадськість, саме вона в результаті має змогу бути більш повно поінформованою.

Важливе значення захисту журналістських джерел влучно охарактеризував Європейський суд з прав людини в одному зі своїх рішень: *«захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи преси. За відсутності такого захисту джерела не передаватимуть інформацію у пресу, що може мати негативний вплив на здатність преси подавати точну та надійну інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес. Як наслідок життєво важлива функція преси – вартового демократії – буде підірвана. Беручи до уваги значимість журналістських джерел для свободи преси у демократичному суспільстві, втручання може вважатися сумісним зі статтею 10 Конвенції лише у тому випадку, якщо воно виправдане більш важливою потребою суспільного інтересу»*.

Під журналістськими джерелами у першу чергу мають на увазі людей, які передають інформацію журналістам. На практиці у багатьох випадках цими людьми є державні службовці, які повідомляють про зловживання та корупцію в органах влади. Так само це можуть бути інші люди, які з тих чи інших причин не бажають афішувати своє ім'я. У класичному розумінні таємниці джерел означатиме те, що слідчий чи суддя за загальним правилом не має права вимагати від журналіста назвати прізвище особи, яка надала інформацію. Однак, насправді право на таємницю є навіть ширшим – від журналіста не можна вимагати чи в інший спосіб отримувати (обшук, виїмка) документи, які можуть встановити особу, що надала інформацію.

Таким чином, режим таємниці джерел поширюватиметься і на будь-які документи, які встановлюють зв'язок між журналістом та джерелом інформації.

Деякі автори під журналістськими джерелами на рівні з людьми, які надають інформацію, називають і документи, якими володіють журналісти: нотатки, фотокартки, плівки та ін. Одна з причин так вважати, це власне той факт, що ці документи можуть призвести до розкриття джерела. І хоча документи теж знаходяться під захистом, але називати їх джерелами не зовсім коректно.

Для прикладу скористаємось термінологією Ради Європи. Отже, Рекомендація Ради Європи № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» містить таке визначення: «термін «джерело» означає будь-яку особу, яка передає інформацію журналістові». Поряд з цим, також подається визначення терміну «інформація, що ідентифікує джерело», до якої відносять: «ім'я та дані особистого характеру, а також голос та зображення джерела; фактичні обставини одержання журналістом інформації від джерела; неопублікований зміст інформації, що передається журналістові від джерела та дані особистого характеру журналістів та їх наймачів, які стосуються їхньої професійної справи». Наведена вище інформація, що може ідентифікувати джерело, знаходиться під захистом.

Стосовно інших документів, що мають журналісти: наприклад, неопубліковані фотокартки, на яких зафіксовані масові заворушення, то журналісти, так само, можуть захищати своє право не розголошувати таку інформацію правоохоронним органам, однак *за відсутності спеціального закону*, який надає захист такій інформації, посилатися при цьому доведеться на загальні засади свободи слова (зокрема на право вільно розповсюджувати інформацію) і меншою мірою, на захист джерел. Адже у формальному розумінні фотокартки як самостійний елемент не є джерелом. З огляду на інтереси суспільства, захист фотокарток та інших неопублікованих даних, якими володіють журналісти, повинен бути аналогічним до захисту журналістських джерел, оскільки кожна особа, зокрема демонстранта, який потенційно порушує громадський спокій, повинна довіряти журналістам, а не сприймати їх як збирачів інформації для поліції.

Таємниця журналістських джерел – це не лише право журналіста, коли він може на власний вибір визначати хоче він повідомляти джерело чи ні. З точки зору етичних принципів, збереження конфіденційності джерела є одним з основних обов'язків журналіста. На жаль, в українській журналістиці етичні стандарти тільки розвиваються. Натомість, можна навести декілька прикладів із практики Сполучених Штатів Америки. У цій країні захист джерел встановлений на рівні законодавства штатів. Не всі штати мають відповідне законодавство або не завжди захист є абсолютним (коли суд має право вимагати від журналіста розкрити джерело). Однак у багатьох випадках журналісти навіть на вимогу суду відмовлялися це робити, посилаючись на власні професійні стандарти та переконання. За таких обставин, журналістам часто доводилося вирішувати дилему: розкрити джерело чи потрапити за ґрати. Почуття професійної гідності американських журналістів штовхало їх до того, що вони радше вибирали сидіти у в'язниці.

Ось декілька яскравих прикладів. Журналіст Майрон Фарбер з «Нью-Йорк Таймс» провів за ґратами 40 днів, у той же час газета сплатила 285 тисяч доларів штрафу (100 тисяч одразу плюс 5 тисяч за кожен день відмови). Журналіст Білл Фарр з «Лос Анжелес Геральд Екземінер» провів за ґратами 46 днів, але його юридичні проблеми розтягнулися на цілих 10 років. Ванессу Леджет, яка збирала матеріали про вбивство для своєї книги, протримали за ґратами аж 168 днів за

відмову надати свої записи інтерв'ю, фотокартки та назвати прізвища осіб. Усі ці особи так і не видали свої джерела, за умови, що знаходилися під загрозою довічного ув'язнення – їх мали тримати до того часу, доки вони не нададуть інформацію, яку вимагав суд. Однак журналісти поставили професійні стандарти вище власної свободи, чим заслужили повагу серед своїх колег.

В Європі право на захист журналістських джерел закріплене на рівні кількох документів: перш за все, це вже зазначена Рекомендація Ради Європи № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації», а також Резолюція про свободи журналістів і права людини, прийнята на 4-й Європейській конференції міністрів з питань політики в галузі ЗМІ (Прага 7–8 грудня 1994 р.) та Резолюція Європейського парламенту про конфіденційність журналістських джерел від 18 січня 1994 р. Європейська конвенція з прав людини не містить прямої згадки про захист журналістських джерел, тим не менше, відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, таке право міститься у ст. 10, яка гарантує право на свободу вираження поглядів.

Ключовою справою Європейського суду з прав людини щодо захисту журналістських джерел є *справа Гудвін проти Великобританії, рішення щодо якого було прийнято у 1996 році*. Саме в цій справі суд вперше встановив, що стаття 10 Європейської конвенції захищає права журналістів на таємницю джерел. Гудвін працював журналістом-початківцем в журналі «Інджинір». Його джерело, працівник компанії Текра, яка займалася розробкою комп'ютерних програм, повідомив про скрутний фінансовий стан у компанії. Журналіст, готуючи публікацію, звернувся до керівництва компанії для того, щоб перевірити достовірність відомостей. Як виявилось інформація була конфіденційною та містилася у секретному пакеті документів, одна копія якого зникла.

Після того як керівництво компанії Текра довідалося про витік інформації, розпочалося судове переслідування проти журналіста та видання. Спочатку було накладено судову заборону як щодо цього видання, так і щодо всіх інших на оприлюднення інформації про фінансовий стан компанії. Потім компанія намагалася через суд з'ясувати, хто саме з працівників компанії був джерелом у журналіста, з метою покарати цього працівника. Отже, представники Текри звернулися до суду з проханням зобов'язати Гудвіна розкрити своє джерело. Однак Гудвін відмовився це робити навіть на вимогу суду, за що суд притягнув журналіста до відповідальності за неповагу до суду, наклавши штраф у розмірі 5000 фунтів стерлінгів.

Гудвін зміг відстояти своє право у Європейському суді з прав людини, який встановив, що вимога суду повідомити джерело інформації, а також штраф накладений за відмову, становили порушення права журналіста на свободу вираження поглядів. Суд звернув увагу на важливе значення захисту джерел інформації журналістів для свободи преси та для виконання нею функцій вартового демократії. Оцінивши це право, та зваживши його з правом компанії Текра на пошук особи, яка розголосила конфіденційну інформацію (так зване

зважування або балансування прав), суд дійшов висновку, що вимога до журналіста повідомити джерело може мати «охолоджуючий ефект» в подальшому та призводити до того, що потенційні джерела боятимуться надавати інформацію журналістам через страх покарання. Саме з цих підстав, суд вирішив – судова вимога розкрити журналістське джерело становила порушення права на свободу слова.

У 2000 році Європейський суд з прав людини розглянув ще одну справу щодо захисту журналістських джерел – справа Ромен і Шміт (Roemen and Shmitt) проти Люксембургу – і теж встановив порушення ст. 10. *У цій справі влада Люксембургу намагалася виявити особу, яка повідомила, що одного з міністрів було притягнуто до відповідальності за несплату податків.* Для цього у помешканні журналіста та його адвоката було проведено декілька санкціонованих обшуків. *Європейський суд розцінив ці обшуки як порушення ст. 10, зокрема, як порушення права журналіста на захист своїх джерел.*